

بررسی و مقایسه وضع موجود و مطلوب ویژگی‌های دبیران دین و زندگی از دیدگاه دانش‌آموزان

محمود سعیدی رضوانی*
عبدالله مهاجر**
سید جواد قندیلی***
اعظم محمدزاده قصر****

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی انتظارات دانش‌آموزان از ویژگی‌های مطلوب دبیران دین و زندگی و مقایسه آن با وضعیت موجود بود. این پژوهش، به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ روش، پیمایشی است. جامعه آماری آن تمامی دانش‌آموزان دختر و پسر رشته تجربی و انسانی شهر سرخس بود، که با استفاده از روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای، نمونه‌ای به حجم ۲۸۰ نفر انتخاب و برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شد. برای احراز پایایی پرسش‌نامه نیز از آلفای کرونباخ استفاده شد که نتایج آن برای مقوله اعتقادات و اخلاق فردی ۰/۷۹، مقوله شخصی و روانی ۰/۸۹، مقوله اخلاق بین فردی ۰/۹۰، مقوله ویژگی‌های ظاهری ۰/۷۸ و مقوله شایستگی‌های حرفه‌ای ۰/۸۹ به دست آمد. برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی (میانگین و انحراف معیار) و آزمون‌های اندازه‌گیری مکرر و تی وابسته استفاده شد. نتایج مربوط به اندازه‌گیری مکرر نشان داد که از دیدگاه دانش‌آموزان بین ویژگی‌های مطلوب و موجود دبیران دین و زندگی از لحاظ اولویت تفاوت کاملاً معناداری وجود دارد ($P < 0.01$). رتبه‌بندی مقوله‌ها با توجه به انتظارات دانش‌آموزان از دبیران دین و زندگی در وضعیت مطلوب به ترتیب عبارت است از: ۱. ویژگی‌های شخصی و روانی؛ ۲. اعتقادات و اخلاق فردی و شایستگی‌های حرفه‌ای؛ ۳. اخلاق بین فردی؛ ۴. ویژگی‌های ظاهری و در وضعیت موجود یا در عملکرد دبیران دین و زندگی عبارت است از: الف) ویژگی‌های شخصی و روانی؛ ب) اعتقادات و اخلاق فردی؛ ج) اخلاق بین فردی؛ د) ویژگی‌های ظاهری؛ ه) شایستگی‌های حرفه‌ای. همچنین، نتایج مربوط به آزمون تی وابسته در مقایسه بین وضع مطلوب و موجود ویژگی‌های دبیران دین و زندگی نشان داد که میان وضعیت مطلوب (انتظارات دانش‌آموزان) و وضعیت موجود (عملکرد معلمان) فاصله معناداری وجود دارد ($P < 0.01$) و عملکرد معلمان در تمام مقوله‌ها نتوانسته انتظارات دانش‌آموزان را برآورده کند. **واژگان کلیدی:** انتظارات دانش‌آموزان، عملکرد دبیران دین و زندگی، وضع مطلوب و موجود، تربیت دینی.

saeedy@um.ac.ir
amohajer.9098@yahoo.com
ghandili@um.ac.ir

azam_mohamadzade@yahoo.com

* دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)
** کارشناسی ارشد علوم تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد
*** استادیار دانشگاه فردوسی مشهد

**** دانشجوی دکتری علوم تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد و مدرس جامعه‌المصطفی العالمیه

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۲/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۸/۲۲

مقدمه

نظام آموزش و پرورش برای تحقق هدف‌های خود و تربیت دانش‌آموزان باید به تأمین و تربیت نیروی انسانی لایق و شایسته برای عصر حاضر و آتی بیندیشد. در مسیر تحقق هدف‌های آموزش و پرورش مهم‌ترین نیروی انسانی، «معلم-مربی» است؛ شخصی که هم معلم است و تعلیم می‌دهد و هم مربی است و تربیت می‌کند (به‌پژوه، ۱۳۹۵). «معلم امانتداری است که امانت او غیر از همه امانت‌هاست، انسان، امانت اوست» (امام خمینی).

از این‌رو همه معلمان الگوی دانش‌آموزان قلمداد می‌شوند و نقش بسیار مهمی در رشد همه جانبه دانش‌آموزان دارند. در مکتب اسلام، نقش معلم در رفتار و تکوین شخصیت دانش‌آموزان بسیار با اهمیت معرفی شده است؛ از این‌رو نخستین ویژگی معلم در دین، آغاز تربیت از خود معلم است؛ دومین ویژگی الگو بودن معلم برای دانش‌آموزان است؛ زیرا دانش‌آموزان به میزان زیادی تربیت‌پذیر و محتاج یک الگوی زنده و موفق هستند تا بتوانند در عمل با مشاهده و مقایسه، نقاط قوت و ضعف خویش را دریابند؛

سومین ویژگی مهمی که دین برای معلم برشمرده، این است که معلمان باید از کرامت و احترام شایسته‌ای برخوردار باشند تا امکان تربیت دینی فراهم شود؛ از این‌رو اخلاق شایسته معلمان دینی اثر بسیار مطلوبی در انگیزه و رغبت دانش‌آموزان به مسائل دینی دارد (نساجی زواره، ۱۳۸۸). تغییرات شگرف سال‌های اخیر در عرصه‌های مختلف، لزوم توجه به ویژگی‌ها و صفات مناسب برای معلمی و نهادینه کردن این صفات در معلمان را چند برابر کرده و بر نقش معلم در تقویت مهارت‌های فراگیران در کنار آمدن با زندگی پرچالش کنونی تأکید فراوانی شده است. با وجود این، معلم ایدئال در مکاتب مختلف آموزشی با صفاتی کم‌وبیش مشابه وصف شده است و تمامی متخصصان آموزشی بر نقش بی‌بدیل صفات شخصیتی معلم در هدایت کارآمد فراگیران تأکید دارند (آرنونا و ریچلب، ۲۰۰۷^۱).

در واقع، نقش و اظهارنظر معلمان با توجه به جایگاه آنها در مدرسه و تأثیرگذاری بر متریبان بسیار مؤثر است (امینی، ۱۳۹۲). در این میان معلمان دینی با توجه به اینکه عهده‌دار اصلی و مستقیم مسئولیت تربیت دینی دانش‌آموزان به شمار می‌روند و تعلیمات اخلاقی-اسلامی را آموزش می‌دهند از قدرت تأثیرگذاری بیشتری در مخاطبین برخوردار هستند (امین خندقی و سعیدی رضوانی، ۱۳۹۰). معلم دینی افزون بر انتقال معلومات دینی به دانش‌آموزان باید در امر آموزش و تربیت دینی نیز کاری کند که در دانش‌آموزان به رفتاری دینی بینجامد و این رفتار برخاسته

1. Arnona & Reichelb

از ایمان و باور قلبی و درونی باشد (چراغ چشم، ۱۳۸۶). با آنکه آگاهی و مهارت تربیتی معلم دینی، سهم زیادی در تعلیم و تربیت دینی او دارد، ولی باید سهم عمل را بسیار مهم‌تر از آگاهی و مهارت دانست. معلم دینی باید به آنچه توصیه می‌کند، عامل باشد. عمل به خوبی‌ها چنان تأثیری بر دیگران دارد که سخن گفتن از آنها، هرگز به مرتبه آن نمی‌رسد (شریف‌زاده، ۱۳۸۶). ملکی (۱۳۸۲) نیز می‌نویسد:

«وقتی از معلم دینی صحبت می‌کنیم، فکر ما به یک قاعده کلی معطوف می‌شود، مبنی بر اینکه یک معلم، صلاحیت‌های حرفه‌ای لازم را باید دارا باشد تا بتواند خوب تدریس کند. در درس دینی حال، بیش از قال و منش بیش از روش اثر دارد. روش چیزی است که به‌کار گرفته می‌شود. منش چیزی است که در وجود به‌کار رفته و نهادینه شده است. این منش دبیر دینی است که انقلاب ایجاد می‌کند نه روش او».

مسلم است که بار اصلی تربیت دینی دانش‌آموزان در مدرسه بر دوش دبیران دینی است. در واقع، نقش معلمان دروس دینی و قرآن در رشد اجتماعی و تثبیت باورهای دینی دانش‌آموزان بر کسی پوشیده نیست. معلمان با شخصیت مطلوب خود یعنی رفتار و اخلاق پسندیده و برخورداری از سازگاری اجتماعی می‌توانند موجب تفاهم و ارتباط دوجانبه با دانش‌آموزان شوند و افزون بر رفع مشکلات آنان، در رفتار ایشان نیز تأثیر مطلوب بگذارند (شعاری‌نژاد، ۱۳۷۲). // در منابع ۱۳۸۰ است // چنان‌که از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله منقول است: «لینوا لمن تتعلمون، و لمن تتعلمون منه»؛ یعنی با متعلمان و معلمان خود به نرمی و لطافت رفتار کنید (میزان‌الحکمه، ج ۶، ص ۴۷۸).

با توجه به هدف تعلیم معارف دینی، می‌توان به این شرط مهم رسید که معلم دینی افزون بر آنکه باید اعتقادی راسخ به حقایق دینی داشته باشد، باید انگیزه باورمند کردن دانش‌آموزان را نیز در دل داشته باشد؛ نه آنکه تنها هدفش از تعلیم کتاب دینی فقط انتقال مفاهیم آن باشد؛ البته باید توجه کرد که این هدف غیر از آموزش درست و کامل مفاهیم به دانش‌آموزان است که باید هدف همه معلمان رشته‌های درسی باشد. هر معلمی باید انگیزه آموزش به دانش‌آموزان را داشته باشد؛ زیرا با نبودن یا ضعف چنین انگیزه‌ای، معلم دل به آموزش نمی‌دهد و انتقال مطالب به‌طور کامل صورت نمی‌گیرد؛ ولی انگیزه آموزش دادن درست غیر از انگیزه معتقد کردن است. معلم دینی باید متدین کردن دانش‌آموزان را هدف اصلی خویش بداند و با این انگیزه تدریس کند. او باید رشد و تعالی روحی-معنوی دانش‌آموزان را به اندازه‌ای دوست بدارد که از درون، به کوشش برای تأمین این مقصود و ادا شود. از معلمی که خود معتقد است، ولی انگیزه‌ای برای معتقد کردن دیگران ندارد، توقع تربیت دانش‌آموزان معتقد و دیندار بیجاست (شریف‌زاده، ۱۳۸۶).

در این زمینه شاطریان و سلطان عینی (۱۳۸۵)، می‌نویسد: معلمان و مربیان دروس دینی وظیفه‌ای بس خطیر در زمینه جلب توجه و علاقه‌مندی دانش‌آموزان به عهده دارند؛ زیرا مسئولیت تربیت دینی دانش‌آموزان به‌طور مستقیم بر دوش ایشان سنگینی می‌کند و دانش‌آموزان ایشان را همواره به‌عنوان الگوی قداست و دین‌داری می‌شمرند؛ از این رو باید به ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای دبیران دروس دینی و قرآن و همچنین شیوه‌های تدریس این دروس در مدارس توجهی ویژه شود.

اخلاق شایسته معلمان دینی و اولیای امور تربیتی اثر بسیار مطلوبی در ایجاد انگیزه و رغبت دانش‌آموزان به مسائل دینی دارد. طرح این مطلب به این دلیل اهمیت دارد که معلم دینی با روح و روان دانش‌آموزان ارتباط دارد. اعتقادات هر کسی عامل اصلی اخلاق و رفتار فردی و اجتماعی اوست و معلم دینی شخصیتی است که این اعتقادات را در ذهن دانش‌آموز شکل می‌دهد. بنابراین، حسن رفتار، اخلاق خوش، شخصیت قوی، آگاهی از مسائل تربیتی و نیز آشنایی به فن معلمی اساس انتخاب یک فرد برای معلمی به‌ویژه معلم دینی است. دانش‌آموزان معلم دینی را که به‌عنوان نماینده دین سر کلاس حاضر می‌شود با ذره‌بین دقیق مورد محک قرار می‌دهند و غیرمستقیم رفتار او به دین نسبت می‌دهند (محمدی، ۱۳۸۲).

آموزش و پرورش باید با صرف هزینه‌ای حساب شده برای اصلاح کادر دینی خود بکوشد و باید از میان افراد علاقمند و تحصیل کرده که از شخصیت قوی و اجتماعی برخوردارند؛ معلمان دینی را انتخاب کند، و در غیر این صورت معلمان بی‌علاقه و ناآگاه دینی هر تلاشی را برای افزایش کیفیت کتب دینی کم‌اثر می‌کنند (محمدی، ۱۳۸۲).

پژوهش‌ها نشان می‌دهند که شخصیت معلم دینی و نقش بی‌نظیر او، در تربیت دینی بسیار مؤثر است. مراد از نقش معلم دینی در تربیت دینی عبارت است از: رفتارهای مورد انتظار و رفتارهای بالفعل معلمان دینی در مدارس در چارچوب فعالیت‌های نظام‌مند و برنامه‌ریزی شده نهادهای آموزشی و پرورشی به منظور اینکه بینش، منش و قالب‌های اسلامی را برای تحقق آن منش به دانش‌آموزان آموزش دهند، به‌گونه‌ای که در عمل هم به آنها پایبند باشند (داوودی، ۱۳۸۵). معلم در نظام آموزش و پرورش جایگاهی بی‌بدیل و تعیین‌کننده دارد. اگر بهترین برنامه‌های درسی تدوین و بهترین کتاب‌های درسی تألیف شود و بهترین سیاست‌ها و خط‌مشی‌ها تعیین گردد؛ ولی معلمی که بتواند آن را درست اجرا کند، وجود نداشته باشد، همه آنها بی‌فایده خواهند بود (همان، ص ۱۲۷). در واقع، بیشترین موفقیت در دروس دینی، در گرو شخصیت معلم دینی است تا برنامه درسی (حیدری و شاملی، ۱۳۸۹).

تجربه سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به‌ویژه با نگاه به واقعیت‌های موجود آموزش و تربیت دینی در مدارس، نشان می‌دهد که بن‌بست‌ها، آسیب‌ها و آفت‌هایی در این راه وجود دارد. مشاهده وضعیت دین‌داری نوجوانان و جوانان و میزان پایبندی آنان به دستورات اسلام نشان می‌دهد که آموزش و پرورش رسمی در تحقق هدف‌های تربیت دینی، موفقیت چندانی به دست نیاورده است (رهنما، طباطبایی و علیین، ۱۳۸۵؛ سعیدی رضوانی و بینقی، ۱۳۸۰؛ تجاسب، ۱۳۷۹؛ محمدی، ۱۳۷۳؛ شحاته، ۱۳۷۹؛ مهram، ۱۳۸۸). نبود آگاهی کافی از فصل ممیز معلم دینی از دیگر معلمان، نادیده انگاشتن صلاحیت‌های ویژه برای معلم دینی، مشخص نبودن سهم او در تعلیم و تربیت دینی و نداشتن آگاهی‌های کافی و لازم از دین و شبهات مربوط به آن، توفیق تعلیم و تربیت دینی را با مشکلات جدی روبه‌رو کرده و آسیب‌های متعددی را در امر تربیت دینی دانش‌آموزان در پی داشته است (بهمن‌زاده، ۱۳۸۶؛ امین خندقی و سعیدی رضوانی، ۱۳۹۰). از آنچه گذشت می‌توان چنین نتیجه گرفت که یکی از علت‌های مهم در تحقق نیافتن تربیت دینی دانش‌آموزان را باید در وضعیت اخلاقی و رفتاری معلمان جستجو کرد.

گرچه در زمینه ویژگی‌های معلمان و تاثیرگذاری آنها در شخصیت دانش‌آموزان تحقیقاتی صورت گرفته است، ولی این تحقیقات بیشتر در زمینه تأثیرات رفتارهای نیک معلمان دینی در گرایش دانش‌آموزان به اعمال مذهبی (ملکی، ۱۳۸۲؛ سادئی، ۱۳۷۵)، تأکید متخصصان تعلیم و تربیت بر ضرورت وجود ویژگی‌های نیک برای معلمان دینی (مهدوی هزازه و همکاران، ۱۳۹۵؛ کرمی و همکاران، ۱۳۹۵؛ سبحانی‌نژاد و تژدان، ۱۳۹۴؛ حاتم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵؛ عبدالهی، داجوی توکلی و یوسلیانی، ۱۳۹۳؛ خروشی و همکاران، ۱۳۹۶؛ معروفی و همکاران، ۱۳۹۲، ایروانی، شرفی و یاری رضوی، ۱۳۸۷؛ هیتزمن و استراپولی، ۲۰۰۳؛ به پژوه، ۱۳۹۵؛ کانت، ۱۳۷۴، داودی، ۱۳۸۵؛ محمدی، ۱۳۸۲؛ چراغ‌چشم، ۱۳۸۶)، ارزیابی میزان رضایت فراگیران از عملکرد معلمان دینی (لیاقتدار، شانظری و مسلمی، ۱۳۸۷) و تبیین ویژگی‌های اخلاقی و حرفه‌ای معلمان به‌طور کلی (مطلبی‌فر، نوه ابراهیم و محسن‌زاده، ۱۳۹۰؛ استریک، هالرو سولتیس،^۱ ۲۰۰۵؛ ایمانی‌پور، ۱۳۹۱؛ منصوری، ۱۳۷۲ و کیومرثی، کامکاری و شکرزاده، ۱۳۸۸) تأکید داشته است و با وجود اهمیت پرداختن به انتظارات دانش‌آموزان از عمل و رفتارهای معلمان دینی، پژوهشی در این‌باره صورت نگرفته است؛ به‌دیگر سخن، به ارزیابی عملکرد معلمان دینی از دیدگاه دانش‌آموزان پرداخته نشده است؛ بنابراین پژوهش حاضر به بررسی انتظارات دانش‌آموزان از عملکرد معلمان دینی می‌پردازد. نگاه دانش‌آموزان به این دلیل مهم است که محبوب بودن معلم از

شرایط لازم برای تأثیرگذاری بر شخصیت دانش‌آموزان است و بدون این شرط، تأثیر معلم در بهترین حالت محدود به ذهن و شناخت دانش‌آموزان است.

محبوب بودن معلم به او این امکان را می‌دهد تا به آسانی موانع تبدیل باور ذهنی به ایمان قلبی را از میان بردارد و بدین‌سان، بذر باورهای دینی را در روح و قلب دانش‌آموزان به بار بنشانند. یافته‌های روان‌شناسان نشان می‌دهد که هرچه مخاطبان نگاه مثبت‌تری به گوینده داشته باشند، ارتباط را مثبت‌تر ارزیابی می‌کنند و احتمال بیشتری دارد که نگرش خود را مطابق نظر گوینده تغییر دهند (تیلور و دیگران، ۲۰۰۰ به نقل از داودی، ۱۳۸۵). محبوب بودن معلم دو کارکرد دارد: نخست آنکه، به معلم امکان می‌دهد در لایه‌های درونی شخصیت دانش‌آموزان نفوذ کند و دوم آنکه، تأثیرگذاری تربیتی معلم را آسان می‌نماید (سادنی، ۱۳۷۵). بنابراین سؤال اصلی این پژوهش عبارت است از: دانش‌آموزان ویژگی‌های معلمان دینی را چگونه ارزیابی می‌کنند؟

روش پژوهش

در این پژوهش از روش پیمایشی یا زمینه‌یابی استفاده شده که از نوع پژوهش توصیفی و میدانی است.

جامعه و نمونه آماری

جمعیت مورد بررسی این پژوهش تمامی دانش‌آموزان دختر و پسر شهرستان سرخس می‌باشند. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان ۱۸۰ نفر برآورد شد. با استفاده از روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای تعداد ۱۵۱ دختر از رشته علوم تجربی و ۳۸ دختر از رشته علوم انسانی، همچنین از بین دانش‌آموزان پسر ۱۷۰ نفر از رشته علوم تجربی و ۲۱ نفر از رشته علوم انسانی در پایه سوم انتخاب شدند.

ابزار پژوهش

در این پژوهش ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه محقق ساخته بود. برای ساخت پرسش‌نامه مراحل ذیل طی شد:

۱. مطالعات کتابخانه‌ای: ابتدا ویژگی‌های معلم مطلوب با مطالعات کتابخانه‌ای گردآوری شد، که حدود ۳۰۰ ویژگی استخراج گردید؛

۲. گویه‌ها پس از حذف و ادغام‌های صورت گرفته با در نظر گرفتن ۵ مقوله (۱. اعتقادات و اخلاق فردی؛ ۲. شخصی-روانی؛ ۳. اخلاق بین‌فردی؛ ۴. ویژگی‌های ظاهری؛ ۵. شایستگی‌های حرفه‌ای)، برای انجام داوری تخصصی در اختیار ۵ نفر از استادان گروه علوم تربیتی قرار گرفت؛

۳. پس از مقوله‌بندی و احراز روایی، پرسش‌نامه‌ای با ۷۴ گویه در قالب دو پرسش‌نامه وضعیت مطلوب دبیر دینی و وضعیت موجود دبیر دینی ساخته شد؛

۴. اجرای آزمایشی: در این مرحله برای رفع ابهامات ممکن در پرسش‌نامه و احراز پایایی آن، پرسش‌نامه به‌طور آزمایشی بین ۳۰ نفر از دانش‌آموزان دختر و پسر رشته تجربی توزیع و سپس ابهامات موجود در سؤالات رفع شد و نتایج مربوط به پایایی گویه‌ها با آزمون آلفای کرونباخ به شرح ذیل محاسبه گردید:

جدول ۱: پایایی مقولات در مرحله آزمایشی

مقوله‌ها	اعتقادات و اخلاق فردی	شخصی-روانی	اخلاق بین‌فردی	ویژگی‌های ظاهری	شایستگی‌های حرفه‌ای
مقدار آلفای کرونباخ	۰/۶۹	۰/۶۹	۰/۵۸	۰/۷۸	۰/۶۹

۵. اجرای پایانی: در اجرای پایان پرسش‌نامه‌های موجود و مطلوب دبیران دین و زندگی در بین ۲۸۰ نفر از دانش‌آموزان دختر و پسر پایه سوم رشته‌های تجربی و انسانی شهر سرخس طوری توزیع شد که از هر دانش‌آموز در باره ۲ وضعیت موجود و مطلوب دبیر دینی نظرخواهی گردید، که تعداد ۴۲ پرسش‌نامه به علت مخدوش بودن یا برگشت نشدن از تحلیل کنار گذاشته شد و تعداد ۲۳۸ پرسش‌نامه بررسی شد؛ از این رو نرخ بازگشت پرسش‌نامه در این پژوهش ۰/۸۵ درصد است. در مرحله اجرای پایانی، پایایی‌ها به شرح ذیل به دست آمد:

جدول ۲: پایایی مقولات در مرحله اجرای پایانی

مقوله‌ها	اعتقادات و اخلاق فردی	شخصی-روانی	اخلاق بین‌فردی	ویژگی‌های ظاهری	شایستگی‌های حرفه‌ای
مقدار آلفای کرونباخ	۰/۷۹	۰/۸۹	۰/۹۰	۰/۷۸	۰/۸۹

یافته‌ها

۱. آیا بین رتبه‌بندی انتظارات دانش‌آموزان در مورد ویژگی‌های مطلوب (شخصی و روانی، اعتقادات و اخلاق فردی، شایستگی حرفه‌ای، اخلاق بین فردی و ویژگی‌های ظاهری) دبیران دین و زندگی تفاوت معناداری وجود دارد؟

جدول ۳: مقایسه ویژگی‌های مطلوب دبیران دین و زندگی از منظر دانش‌آموزان (n=۲۳۸) با استفاده از آزمون اندازه گیری مکرر

Sig	Df	F	انحراف معیار	میانگین	ویژگی‌ها
۰/۰۰۱	۴	۲۴/۷۵	۰/۳۴	۲/۶۰	شخصی و روانی
			۰/۳۹	۲/۶۰	اعتقادات و اخلاق فردی
			۰/۳۶	۲/۵۶	شایستگی حرفه‌ای
			۰/۳۵	۲/۵۵	اخلاق بین فردی
			۰/۵۱	۲/۳۴	ویژگی‌های ظاهری

با توجه به مقادیر (F=۲۴/۷۵ و sig=۰/۰۰۱) تفاوت پنج میانگین در سطح ۰/۰۰۱ معنادار است؛ یعنی از دیدگاه دانش‌آموزان بین ویژگی‌های یاد شده از لحاظ اهمیت (اولویت) تفاوت کاملاً معنادار وجود دارد. رتبه‌بندی مقوله‌ها با توجه به انتظارات شاگردان به ترتیب عبارت است از: ۱. شخصی و روانی؛ ۲. اعتقادات و اخلاق فردی و شایستگی‌های حرفه‌ای؛ ۳. اخلاق بین فردی و ۴. ویژگی‌های ظاهری.

این یافته نشان می‌دهد که اولویت اول برای دبیران دین و زندگی از منظر دانش‌آموزان مقوله شخصی و روانی است. ویژگی‌های این مقوله عبارت است از: ۱. بینش و بصیرت؛ ۲. داشتن آرامش فکری و روحی؛ ۳. داشتن روحیهٔ مزاح و شادابی؛ ۴. دارای قدرت تصمیم‌گیری درست؛ ۵. ابتکار و خلاقیت؛ ۶. دوری از مزاح و خندهٔ بسیار؛ ۷. داشتن شخصیت جذاب، ۸. برخورداری از استعدادها و قوای ذهنی؛ ۹. ایجاد امید در دانش‌آموزان؛ ۱۰. داشتن نظم؛ ۱۱. کنجکاو بودن؛ ۱۲. خردمند بودن؛ ۱۳. داشتن اعتماد به نفس؛ ۱۴. داشتن بیان خوب؛ ۱۵. متفکر بودن.

جدول ۴: مقایسه دو به دو ویژگی‌های مطلوب دبیران دین و زندگی از منظر دانش‌آموزان با استفاده از آزمون تعقیبی سیداک (n=۲۳۸)

سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	ویژگی‌ها
۱/۰۰	-/۰۰۲	شخصی و روانی
۰/۰۹	۰/۰۵۱	اخلاق بین فردی
۰/۰۰	۰/۲۵۷	ویژگی‌های ظاهری
۰/۳۵	۰/۰۴۳	شایستگی حرفه‌ای
۱/۰۰	۰/۰۰۲	اعتقادات و اخلاق فردی
۰/۹۱	-/۰۵۳	اخلاق بین فردی
۰/۰۰	۰/۲۵۹	ویژگی‌های ظاهری
۰/۸۱	۰/۰۴۵	شایستگی حرفه‌ای
۰/۰۹	-/۰۵۱	اعتقادات و اخلاق فردی
۰/۰۱	-/۰۵۳	شخصی و روانی
۰/۰۰	۰/۲۰۶	ویژگی‌های ظاهری
۱/۰۰	-/۰۰۸	شایستگی حرفه‌ای
۰/۰۰	-/۲۵۷	اعتقادات و اخلاق فردی
۰/۰۰	-/۳۵۹	شخصی و روانی
۰/۰۰	-/۲۰۶	اخلاق بین فردی
۰/۰۰	-/۲۱۴	شایستگی حرفه‌ای

مقایسه دو به دو بین مقوله‌ها با استفاده از آزمون سیداک^۱ انجام شده است که طبق جدول شماره (۴) بین اعتقادات و اخلاق فردی و ویژگی‌های ظاهری، بین ویژگی‌های شخصی و روانی و اخلاق بین فردی، بین ویژگی‌های شخصی و روانی و ویژگی‌های ظاهری، بین ویژگی‌های اخلاق بین فردی و شخصی روانی، بین ویژگی‌های اخلاق بین فردی و ویژگی‌های ظاهری و بین ویژگی‌های ظاهری با تمام موارد تفاوت معنادار وجود دارد.

۱. آیا بین رتبه‌بندی دانش‌آموزان در مورد ویژگی‌های موجود (شخصی و روانی، اعتقادات و اخلاق فردی، شایستگی حرفه‌ای، اخلاق بین فردی و ویژگی‌های ظاهری) دبیران دین و زندگی تفاوت معناداری وجود دارد؟

جدول ۵: مقایسه ویژگی‌های موجود دبیران دین و زندگی از منظر دانش‌آموزان ($n=238$) با استفاده از آزمون اندازه گیری مکرر

Sig	Df	F	انحراف معیار	میانگین	ویژگی‌ها
۰/۰۰۱	۴	۲۳/۶	۲/۵۳	۲/۳۵	شخصی و روانی
			۲/۵۳	۲/۳۲	اعتقادات و اخلاق فردی
			۲/۵۴	۲/۲۷	اخلاق بین فردی
			۲/۵۷	۲/۱۹	ویژگی‌های ظاهری
			۲/۵۴	۲/۱۷	شایستگی‌های حرفه‌ای

با توجه به مقادیر ($F=23/6$ و $sig=0/001$) تفاوت پنج میانگین در سطح $0/001$ معنادار است؛ یعنی از دیدگاه دانش‌آموزان بین ویژگی‌های یاد شده در وضعیت موجود تفاوت کاملاً معنادار وجود دارد. رتبه‌بندی مقولات در ویژگی‌های موجود دبیران دین و زندگی عبارت است از: ۱. شخصی و روانی؛ ۲. اعتقادات و اخلاق فردی؛ ۳. اخلاق بین فردی؛ ۴. ویژگی‌های ظاهری؛ ۵. شایستگی‌های حرفه‌ای.

جدول ۶: مقایسه دو به دو ویژگی‌های موجود دبیران دین و زندگی از منظر دانش‌آموزان با استفاده از آزمون تعقیبی سیداک ($n=238$)

سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	ویژگی‌ها
۰/۹۰	-۰/۲۶	شخصی و روانی
۰/۱۳	۰/۴۸	اخلاق بین فردی
۰/۰۰	۰/۱۳۳	ویژگی‌های ظاهری
۰/۰۰	۰/۱۴۷	شایستگی حرفه‌ای
۰/۹۰	۰/۰۲۶	اعتقادات و اخلاق فردی
۰/۰۰	۰/۰۷۴	اخلاق بین فردی
۰/۰۰	۰/۱۵۸	ویژگی‌های ظاهری
۰/۰۰	۰/۱۷۳	شایستگی حرفه‌ای
۰/۱۳	-۰/۴۸	اعتقادات و اخلاق فردی
۰/۰۰	-۰/۷۴	شخصی و روانی
۰/۰۱	۰/۰۸۵	ویژگی‌های ظاهری
۰/۰۰	۰/۰۹۹	شایستگی حرفه‌ای
۰/۰۰	-۰/۱۳۳	اعتقادات و اخلاق فردی
۰/۰۰	-۰/۱۵۸	شخصی و روانی
۰/۰۱	-۰/۰۸۵	اخلاق بین فردی
۱/۰۰	۰/۰۱۵	شایستگی حرفه‌ای

با استفاده از آزمون سیداک مقایسه دو به دو بین مقوله‌ها انجام شده است که طبق جدول شماره (۶) بین اعتقادات و اخلاق فردی و ویژگی‌های ظاهری، بین ویژگی‌های شخصی و روانی و اخلاق بین فردی، بین ویژگی‌های شخصی و روانی و ویژگی‌های ظاهری، بین ویژگی‌های اخلاق بین فردی و شخصی روانی، بین ویژگی‌های اخلاق بین فردی و ویژگی‌های ظاهری و بین ویژگی‌های ظاهری با تمام موارد تفاوت معنادار وجود دارد.

۳. آیا بین وضعیت مطلوب و موجود ویژگی‌های دبیران دین و زندگی از منظر دانش‌آموزان تفاوت معناداری وجود دارد؟

جدول ۷: مقایسه وضعیت مطلوب با موجود ویژگی‌های دبیران دین و زندگی از دیدگاه دانش‌آموزان با استفاده از آزمون تی وابسته (n=۲۳۸)

سطح معناداری	درجه آزادی	آماره t	اختلاف میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	مقوله‌ها	مطلوب	موجود
۰/۰۰۱	۲۳۷	۸/۳۵	۰/۲۷	۰/۳۲	۲/۶۰	اعتقادات و اخلاق فردی	مطلوب	موجود
				۰/۵۳	۲/۳۲		موجود	
۰/۰۰۱	۲۳۷	۸/۱۱	۰/۲۵	۰/۳۴	۲/۶۰	شخصی و روانی	مطلوب	موجود
				۰/۵۳	۲/۳۵		موجود	
۰/۰۰۱	۲۳۷	۸/۱۳	۰/۲۷	۰/۳۵	۲/۵۵	اخلاق بین فردی	مطلوب	موجود
				۰/۵۴	۲/۲۷		موجود	
۰/۰۰۱	۲۳۷	۳/۷۲	۰/۱۵	۰/۵۱	۲/۳۴	ویژگی‌های ظاهری	مطلوب	موجود
				۰/۵۷	۲/۱۹		موجود	
۰/۰۰۱	۲۳۷	۱۰/۹۹	۰/۳۸	۰/۳۶	۲/۵۶	شایستگی حرفه‌ای	مطلوب	موجود
				۰/۵۴	۲/۱۷		موجود	

با توجه به مقدار (sig=۰/۰۰۱) تفاوت دو میانگین (وضع موجود و وضع مطلوب) در سطح ۰/۰۰۱ در تمام ویژگی‌های معنادار است و با نظر به مقایسه مقادیر میانگین‌ها (میانگین وضع مطلوب از میانگین وضع موجود بالاتر است)، چنین استنباط می‌شود که از دیدگاه دانش‌آموزان بین انتظارات آنان و عملکرد معلمان در ویژگی‌های شخصی و روانی، اعتقادات و اخلاق فردی، شایستگی حرفه‌ای، اخلاق بین فردی و ویژگی‌های ظاهری فاصله قابل توجهی وجود دارد؛ به دیگر سخن، عملکرد معلمان نتوانسته است انتظارات دانش‌آموزان را برآورده کند.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج مربوط به اندازه‌گیری مکرر نشان داد که از دیدگاه دانش‌آموزان بین ویژگی‌های مطلوب از لحاظ اولویت تفاوت کاملاً معناداری وجود دارد. رتبه‌بندی مقوله‌ها با توجه به انتظارات دانش‌آموزان از دبیران دین و زندگی در وضعیت مطلوب به ترتیب عبارت است از: ۱. ویژگی‌های شخصی و روانی؛ ۲. اعتقادات و اخلاق فردی و شایستگی‌های حرفه‌ای؛ ۳. اخلاق بین فردی و ۴. ویژگی‌های ظاهری.

در یافته‌های حیدری و شاملی (۱۳۸۹)، با عنوان بررسی نقش شخصیت و رفتارهای اخلاقی دبیران معارف اسلامی در الگوپذیری دانش‌آموزان مقطع متوسطه، توجه و پایبندی دبیر معارف به اعتقادات و سنن دینی در رتبه دوم ویژگی‌ها قرار گرفته است که با یافته‌های این تحقیق همخوانی دارد.

همچنین، در مقوله شایستگی‌های حرفه‌ای نیز انتظار از دبیر دینی بعد از مقوله شخصی-روانی زیاد است. این نشان‌دهنده اهمیت بعد تدریس دبیر برای شاگردان است؛ زیرا شاگردان با اینکه خود را نیازمند به دبیری می‌دانند که برخوردار از ویژگی‌های اخلاقی و جذاب باشد برایشان فهم درک دینی و معتقد شدن به احکام و دستورات دینی نیز مهم است که این امر باید از سوی دبیری صورت گیرد که به این امر مسلط باشد و در دیگر موارد مقوله شایستگی‌های حرفه‌ای نیز از توانایی زیادی برخوردار باشد. نتایج پژوهش جعفری، لیاقت‌دار و دانشگر (۱۳۸۳) نیز نشان داد که تسلط علمی مربیان و معلمان دروس معارف اسلامی بر تدریس تأثیر زیادی در فرایند تربیت دینی فراگیران دارد. همچنین در یافته‌های حیدری و شاملی (۱۳۸۹)، با عنوان بررسی نقش شخصیت و رفتارهای اخلاقی دبیران معارف اسلامی در الگوپذیری دانش‌آموزان مقطع متوسطه، برخوردار بودن دبیر معارف از شیوه تدریس و اداره خوب کلاس در رتبه سوم ویژگی‌ها قرار گرفته است که با یافته‌های این تحقیق همخوانی دارد.

سومین رتبه‌ای که انتظارات دانش‌آموزان را از دبیر دینی به خود اختصاص داده، مقوله اخلاق بین فردی است. این مقوله هرچند در رتبه سوم انتظارات دانش‌آموزان قرار دارد، ولی دلیل بر کم اهمیت بودن آن از سوی دانش‌آموزان نمی‌باشد؛ زیرا از نظر ملاک‌های تعیین شده محقق، وضعیت انتظار خیلی بالا (یعنی بهترین وضعیت در نظر گرفته شده) را به خود اختصاص می‌دهد. همچنین، این مقوله، با مقوله‌های شایستگی‌های حرفه‌ای و اعتقادات و اخلاق فردی که در رتبه دوم قرار گرفته‌اند، تفاوت معناداری را نشان نمی‌دهد و این نشان از اهمیت این مقوله برای دانش‌آموزان دارد. در واقع، دانش‌آموزان انتظار زیادی را از دبیر دین و زندگی جهت برخوردار بودن از ویژگی

اخلاق بین فردی دارند؛ زیرا این مقوله از ویژگی‌هایی حکایت می‌کند که هرکدام به‌نحوی توجه به دیگران، ابراز محبت و نوع دوستی را مطرح می‌کند. در یافته‌های حیدری و شاملی (۱۳۸۹)، با عنوان «بررسی نقش شخصیت و رفتارهای اخلاقی دبیران معارف اسلامی در الگوپذیری دانش‌آموزان مقطع متوسطه»، برخورداری بودن دبیر معارف از ویژگی‌های اخلاقی در روابط با دانش‌آموز در رتبه اول سطح الگوپذیری شاگردان قرار گرفته است که با یافته‌های این تحقیق همخوانی دارد.

این یافته یعنی اهمیت دادن دانش‌آموزان به بعد اخلاق بین فردی دبیر دین و زندگی با تحقیق کاریگان^۱ (۲۰۰۵) نیز همسو است. وی در تحقیق خود ویژگی‌های معلم خوب را بیش از همه به داشتن روابط بین فردی همچون توانایی برقراری ارتباط کارآمد با افراد، مهربانی و صمیمیت، تعهد داشتن نسبت به فراگیران، توان تسخیر قلوب، دوست داشتن فراگیران و اظهار این دوستی عنوان می‌کند. وهابی و همکاران در بررسی ویژگی‌های یک استاد خوب احترام به دانشجو و ارتباط بین فردی را به‌عنوان مهم‌ترین ویژگی‌ها مطرح کرده‌اند (عسگری و محجوب، ۱۳۸۹). همچنین، آسمن و کاپلند^۲ (۲۰۱۱)، در مقاله خود با عنوان تأثیر ویژگی‌های شخصیتی معلم در آگاهی و همچنین یادگیری اثربخش در مدارس ابتدایی این طور نتیجه‌گیری شده است که معلم خوب باید به فراگیران انگیزه بدهد، آنان با معلم احساس دوستی کنند، انتقادپذیر باشد، مهربان باشد، آرام و با حوصله باشد، احساس مسئولیت کند، به فراگیران کمک کند، تفاوت‌های فردی را مدنظر بگیرد، سرزنده و بانشاط و قابل اعتماد فراگیران باشد. تحقیق حاضر نیز با نتایج این پژوهش هماهنگی دارد.

در ویژگی‌های ظاهری، این مقوله با تمام مقوله‌ها تفاوت معناداری دارد و در پایین‌ترین سطح انتظارات نیز قرار گرفته است. البته در ملاک‌های تعیین شده برای سنجش مطلوبیت در سطح انتظار بالا قرار گرفته است و این را می‌رساند که مقوله مورد نظر نه اینکه برای دانش‌آموزان اهمیت ندارد؛ بلکه در سطح انتظار خیلی بالای آنان از دبیر دین و زندگی نمی‌باشد و برای دانش‌آموزان اهمیت درجه اول و فوق‌العاده‌ای ندارد. در مطالعه دیویو الکانید بر روی نوجوانان آمده است که آنها نشانه یک شخصیت مذهبی را در رفتارهای ظاهری یک فرد جستجو نمی‌کنند؛ بلکه آن را در اعتقادات در دین و ایمان او جستجو می‌کنند (رضاپور، ۱۳۸۱). در یافته‌های میثاقیان اردکانی (۱۳۵۸)، در مورد ویژگی‌های معلمان خوب از منظر دانش‌آموزان دبیرستانی شهر شیراز نیز آمده است: ویژگی‌های ظاهری معلم از سایر خصوصیات او برای دانش‌آموزان اهمیت کمتری دارد که

1. Carrigan

2. Osmun & Jolie Copeland

این یافته، با یافته این تحقیق نیز مطابقت دارد. همچنین، در یافته‌های حیدری و شاملی (۱۳۸۹)، با عنوان بررسی نقش شخصیت و رفتارهای اخلاقی دبیران معارف اسلامی در الگوپذیری دانش‌آموزان مقطع متوسطه، برخوردار بودن دبیر معارف از ویژگی‌های ظاهری در رتبه‌انتهایی ویژگی‌های مؤثر دبیر معارف قرار گرفته است که با یافته‌های این تحقیق همخوانی دارد.

همچنین نتایج اندازه‌گیری مکرر مربوط به وضعیت موجود دبیران دین و زندگی از منظر دانش‌آموزان نشان می‌دهد که بین ویژگی‌های موجود دبیران دین و زندگی از لحاظ اولویت‌بندی تفاوت کاملاً معناداری وجود دارد. رتبه‌بندی مقوله‌ها با توجه به نظر دانش‌آموزان از عملکرد دبیران دین و زندگی به ترتیب عبارت است از: ۱. ویژگی‌های شخصی و روانی؛ ۲. اعتقادات و اخلاق فردی؛ ۳. اخلاق بین فردی؛ ۴. ویژگی‌های ظاهری؛ ۵. شایستگی‌های حرفه‌ای. در ادامه نتایج مربوط به آزمون تی وابسته در مقایسه بین وضع مطلوب و موجود ویژگی‌های دبیران دین و زندگی نشان داد که بین وضعیت مطلوب (انتظارات دانش‌آموزان) و وضعیت موجود (عملکرد معلمان) فاصله معناداری وجود دارد و عملکرد معلمان نتوانسته است انتظارات دانش‌آموزان را برآورده کند.

بنابر یافته‌های یاد شده، مقوله شخصی و روانی که در بالاترین سطح انتظارات شاگردان قرار دارد، در وضعیت موجود نیز در رتبه یک مقولات از نظر برخوردار بودن دبیر دین و زندگی از این ویژگی حکایت می‌کند. این یافته نشان می‌دهد آنچه را که شاگردان در مقوله شخصی و روانی از دبیر دین و زندگی انتظار داشتند در وضعیت موجود از نظر رتبه‌بندی توسط دبیر رعایت شده است؛ ولی وی با وضع مطلوب و مورد انتظار شاگردان فاصله دارد و سطح انتظارات دانش‌آموزان با توجه به ملاک در نظر گرفته شده در سطح انتظار خیلی بالا بیان شده است؛ درحالی‌که در وضع موجود، این انتظارات در وضعیت مطلوب برآورده شده است و نه کاملاً مطلوب.

مقوله اعتقادات و اخلاق فردی دبیر دین و زندگی، در وضع موجود همچون مطلوب در رتبه دوم مقوله‌ها مورد ارزیابی قرار گرفته است. البته دانش‌آموزان دبیر دین و زندگی را با توجه به ملاک‌های تعیین شده در وضعیت مطلوب ارزیابی کرده‌اند؛ درحالی‌که در وضعیت مطلوب انتظار بسیار بالایی از دبیر دین و زندگی ابراز کرده‌اند. در این ویژگی‌ها نیز فاصله‌ای بین وضعیت مورد انتظار شاگردان با وضعیت موجود دبیر دین و زندگی مشاهده می‌شود که این یافته نشان می‌دهد دبیر دین و زندگی نتوانسته است مطابق با انتظارات شاگردان عمل کند و در این زمینه ضعف‌هایی دارد که باید در جهت رفع آنها بکوشد. شاید علت ضعف در اعتقادات دینی ناشی از نگاه درآمدی به وظیفه به جای نگاه تکلیفی باشد.

با توجه به اینکه مقوله اخلاق بین فردی در رتبه سوم وضعیت موجود دبیران دین و زندگی قرار گرفته است و تفاوت معناداری که بین وضع مطلوب و موجود در مقوله اخلاق بین فردی وجود دارد، می‌توان نتیجه گرفت که دبیران دین و زندگی در این زمینه نیز نتوانسته‌اند انتظارات شاگردان را در مقوله اخلاق بین فردی برآورده کنند. علت آن شاید ناشی از این باشد که نظام آموزشی به دانش‌آموزان توجه بیشتری کرده و اهمیت بیشتری داده است و آنها نسبت به مقام و ارزش معلم اهمیت زیادی قائل نمی‌باشند؛ بنابراین آن‌گونه که باید، دبیر مورد احترام شاگردان قرار نمی‌گیرد. همچنین، دبیر نیز در این زمینه دچار ضعف است؛ زیرا اگر از اخلاقیات و روابط انسانی اسلامی برخوردار باشد، می‌تواند در رفتارهای شاگردان تغییر ایجاد کند؛ آن‌گونه که پیامبر گرامی اسلام ﷺ بسیاری از کفار را با اخلاق کریمانه خود اصلاح و تسلیم اسلام کرد. بنابراین، این ضعف از ناحیه خود دبیران نیز می‌باشد که باید با اهمیت دادن به آن به‌عنوان یک موضوع اساسی و تأثیرگذار هرچه بیشتر خود را برخوردار از این ویژگی کنند. بنابراین، نیاز است که اولاً متولیان امر به‌کارگیری دبیران دین و زندگی با توجه ویژه به برخوردار بودن افرادی که قصد به عهده گرفتن مسئولیت مهم تربیت دینی دانش‌آموزان را دارند از این ویژگی‌ها به‌گزینش آنها بپردازند و ثانیاً مسئولان آموزش‌های ضمن خدمت نیز با تأکید بر این ویژگی‌ها و با هدف تقویت اخلاقیات و رفتارهای مورد انتظار شاگردان در دبیران دین و زندگی کلاس‌های ضمن خدمت برگزار کنند و ثالثاً دبیران، خود با تجدید نظر در اعمال و رفتارشان آنچه را تحقق بخشند که از آنها انتظار می‌رود. براساس یافته نیکخواه (۱۳۸۰) هرچه رفتار معلمان با دانش‌آموز محترمانه‌تر باشد، میزان دینداری دانش‌آموزان بیشتر می‌شود و هرچه معلمان پایبندی بیشتری به مذهب داشته باشند و دانش‌آموزان را بیشتر به مذهبی بودن تشویق کنند، دینداری دانش‌آموزان بیشتر می‌شود. همچنین، تفاوت قائل شدن بین دانش‌آموزان تأثیری منفی بر دینداری دانش‌آموزان دارد که یافته تحقیق حاضر نیز این یافته را تأیید می‌کند.

در یافته‌های تحقیق دانشگاه تهران (۱۳۸۰) با عنوان «بررسی آسیب‌شناسی آموزش‌های دینی» آمده است: ۷۵ درصد دانشجویان معتقدند استادان دروس دینی محبوبیت کمتری نسبت به دیگر استادان دارند و ۶۱ درصد از پاسخگویان نیز بر این باورند که استادان دروس معارف در برقراری ارتباط با دانش‌آموزان موفقیت زیادی ندارند (دانشگر، جعفری و لیاقت‌دار، ۱۳۸۳) که این یافته با یافته این تحقیق نیز مطابقت دارد.

نتایج نشان می‌دهد که در وضعیت ظاهری دبیران دین و زندگی در وضعیت مطلوب مورد ارزیابی شاگردان قرار گرفته‌اند که با توجه به انتظارات خیلی بالای شاگردان از آنها فاصله‌ای بین

این دو وضعیت مشاهده می‌شود. این ایجاد فاصله احتمالاً ناشی از اعتقاد کم دبیران به تأثیر ظاهر بر باطن و یا اصل گذاشتن آنها بر رعایت در زمینه‌های اخلاقی باشد که البته در این زمینه‌ها نیز دچار ضعف هستند.

بنابراین، لازم است دبیران دین و زندگی به وضعیت ظاهر خود اهمیت بیشتری بدهند؛ زیرا ظاهر می‌تواند خود در الگوگیری دانش‌آموزان نقشی مهم داشته باشد؛ زیرا همین بی‌توجهی به ظاهر اسلامی باعث شده است جوانان ما در این زمینه نیز از ظواهر غربی الگو بگیرد. امام علی علیه السلام می‌فرماید کم می‌شود که فردی خود را شبیه قومی کند، ولی مانند آنان نشود. این حدیث گویای نقش مهم ظاهر در باورهای دینی است. در یافته‌های جعفری، لیاقت‌دار و دانشگر (۱۳۸۳) ویژگی‌های ظاهری دبیران دینی از مهم‌ترین عواملی است که به آسیب‌پذیری تربیت دینی کمک کرده است که یافته تحقیق حاضر نیز این یافته را تأیید می‌کند.

دبیران دین و زندگی در مقوله شایستگی‌های حرفه‌ای در وضعیت مناسبی ارزیابی نشده‌اند و در پایین‌ترین رتبه ویژگی‌ها قرار دارند. این نکته بیان‌کننده ضعف جدی دبیران دین و زندگی در بعد تدریس و اداره کلاس است که با توجه به انتظارات خیلی بالای دانش‌آموزان از این موضوع یک نوع فاصله‌ای زیاد مشاهده می‌شود که شاید علت این ضعف این باشد که به دبیران دین و زندگی که بیشتر از دانشکده‌های الهیات انتخاب می‌شوند، آنچنان که باید و شاید، روش‌های تدریس و کلاس‌داری را آموزش ندیده‌اند که باید ابتدا دبیران دین و زندگی در تقویت این زمینه در خود بکوشند و همچنین مسئولان امور تربیتی و پرورشی نیز به امر تدریس دبیران دین و زندگی توجه جدی کنند.

نتیجه تحقیق دانشگاه تهران (۱۳۸۰) و کریمی (۱۳۷۶) که هر دو نشان‌دهنده محبوبیت کمتر معلمان دینی نسبت به دیگر معلمان است، شاهد دیگری بر لزوم ارتقای مهارت‌های حرفه‌ای معلمان دینی است که به افزایش محبوبیت بیشتر آنان در نزد فراگیران منجر می‌شود. به‌طور طبیعی سرمایه‌گذاری جدی آموزش و پرورش برای افزایش سطح دانش تخصصی معلمان و مهارت‌های حرفه‌ای آنان می‌تواند از این قشر اثرگذار عناصری را بسازد که در درونی‌ترین لایه‌های شخصیتی فراگیران نفوذ کنند و از طریق شیوه‌های جذاب و دوست‌داشتنی جان‌تشنه و زلال فطرت دانش‌آموزان را با معارف دینی سیراب نمایند (دانشگر، جعفری و لیاقت‌دار، ۱۳۸۳).

همان‌طورکه در یافته‌ها مشاهده شد بین وضع مطلوب و موجود ویژگی‌های دبیران دین و زندگی فاصله معناداری وجود دارد و در هیچ‌یک از ویژگی‌ها، دبیران در وضعیت مورد انتظار شاگردان یعنی کاملاً مطلوب ارزیابی نشده‌اند. در واقع، ضعف‌هایی در ویژگی‌های مختلف به‌ویژه اخلاقیات

دبیران وجود دارد که این کاستی می‌تواند از عوامل بی‌توجهی دانش‌آموزان به درس و دبیر دین و زندگی و عدم الگوگیری درست در زمینه تربیت دینی منجر شود. در تأیید این ادعا می‌توان یافته پژوهش دانشگر، جعفری و لیاقت‌دار (۱۳۸۳) با عنوان «آسیب‌پذیری تربیت دینی و زمینه‌های آموزشگاهی آن» را بیان کرد. این پژوهش نشان داد براساس نظر پاسخ‌دهندگان، دانش تخصصی و مهارت حرفه‌ای معلمان که متضمن آشنایی آنها با شیوه‌های روزآمد تربیت دینی و شباهت و اطلاعات کافی آنها نسبت به روان‌شناسی تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان می‌باشد، در زمره عواملی است که کمبود آنها به آسیب‌پذیری جدی تربیت دینی فراگیران کمک می‌کند.

با توجه به اینکه دبیر دین و زندگی به‌عنوان الگو و پرچم‌دار دین در نهاد مدرسه مطرح است، از وی انتظار می‌رود به‌عنوان کسی که سخن از دین و دیانت می‌زند، نخست، خود، عامل و معتقد به آنچه می‌گوید باشد که این زمینه یادگیری و مورد الگو قرار گرفتن از سوی شاگردان را بیشتر فراهم می‌کند. بنابراین، این انتظار بسیار بالا از دبیر دین و زندگی در رعایت مسائل اعتقادی و اخلاق فردی، این نکته را متوجه دبیر می‌کند که باید پیش از همه در تقویت این زمینه در خود بکوشد که در نگاه تیزبین شاگردان قرار دارد و هر عمل خطایی که از سوی او سر بزند ممکن است از نگاه دانش‌آموزان کم‌اعتقاد به حساب دین گذاشته شود و البته هر عمل خیر و نیکی نیز که بروز داده شود، باعث تقویت ایمان بیشتر شاگردان می‌شود. این موضوع نشان از اهمیت این موضوع برای شاگردان و دقت نظر بیشتر دبیر دین و زندگی به آن دارد که باید در روابط خود با شاگردان سعی کند با توجه به دستورات و اخلاقیات اسلامی رفتار کند که هر رفتار غیر اخلاقی که از وی سر بزند ممکن است باعث بدبینی دانش‌آموزان به دین و یا گمراهی آنها شود.

منابع

۱. امین خندقی، مقصود و محمود سعیدی رضوانی (۱۳۹۰)، طرح ملی ارزشیابی برنامه درسی دین و زندگی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی کشور.
۲. امینی، ابراهیم (۱۳۹۲)، اسلام و تعلیم و تربیت، قم: بوستان کتاب.
۳. ایروانی، شهین؛ محمدرضا شرفی و مراد یاری دهنوی (۱۳۸۷)، «چرا معلمان به آموختن فلسفه تعلیم و تربیت نیاز دارند؟»، مجله تعلیم و تربیت، شماره ۹۳، ص ۳۳-۶۸.
۴. ایمانی‌پور، معصومه (۱۳۹۱)، «اصول اخلاق حرفه‌ای در آموزش»، مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی، ۵(۶).
۵. به پژوه، احمد (۱۳۹۵)، اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان، تهران: دانژه.
۶. تجاسب، کامیاب (۱۳۷۹)، نگاه نظام آموزشی به دین (دین‌دانی یا دینداری)، چاپ اول، تهران: امجد.
۷. حاتم‌زاده، علیرضا؛ طرخان، رضا علی؛ میزانی طهرانی‌نژاد، میترا؛ بهاره تحویل‌داری و امید فریبرز (۱۳۹۵)، (شناسایی صلاحیت‌های حرفه‌ای مریبان مراکز دولتی آموزش فنی و حرفه‌ای شهر تهران)، پنجمین همایش ملی و چهارمین همایش بین‌المللی مهارت‌آموزی و اشتغال، تهران: سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور.
۸. حیدری، علی اشرف و عباسعلی شاملی (۱۳۸۹)، «بررسی نقش شخصیت و رفتارهای اخلاقی دبیران معارف اسلامی در الگوپذیری دانش‌آموزان مقطع متوسطه»، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، سال دوم، شماره اول، ص ۱۸۹-۲۲۲.
۹. خروشی، پوران؛ احمدرضا نصر؛ سیدابراهیم میرشاه جعفری و نعمت‌الله موسی‌پور (۱۳۹۶)، «بررسی رویکرد تربیت معلم شایسته براساس اسناد تحولی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران»، راهبرد فرهنگ، ۱۰ (۳۷)، ص ۱۶۳-۱۸۶.
۱۰. داودی، محمد (۱۳۸۵)، نقش معلم در تربیت دینی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۱. رضاپور، یوسف (۱۳۸۱)، «کندوکاوی در ارزش‌ها و اعتقادات مذهبی نوجوانان»، مجلات: زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، شماره ۱۸۳ و ۱۸۴، ص ۱۶۳-۱۹۰.
۱۲. رهنما، اکبر؛ فرزانه طباطبایی و حمید علیین (۱۳۸۵)، «آسیب‌شناسی تربیت دینی از دیدگاه مدیران مدارس شهر تهران» مجله رفتار دانشور دانشگاه شاهد ۱۳(۲۱).

۱۳. سادئی، علی (۱۳۷۵)، «بررسی عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز»، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۴۷.
۱۴. سبحانی‌نژاد، مهدی و امیررضا تژدان (۱۳۹۴)، «تبیین چارچوب صلاحیت‌های حرفه‌ای مربیان و استادکاران آموزش فنی و حرفه‌ای»، مجله مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی، ۴ (۸)، ص ۶۳-۸۸.
۱۵. سعیدی‌رضوانی، محمود و تقی بینقی (۱۳۸۰)، «تأملی در باب تناسب نظام آموزش و پرورش رسمی با تربیت دینی»، مجله تعلیم و تربیت اسلامی.
۱۶. شاطریان محمدی، فاطمه و زهرا سلطان عینی (۱۳۸۵)، «بررسی فرا تحلیل عوامل مؤثر بر موفقیت دبیران دینی و قرآن در جلب علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این درس»، مجلات روان‌شناسی و علوم تربیتی، پژوهش‌های تربیت اسلامی، شماره ۳، (پاییز ۱۳۸۵). ص ۱۱۵-۱۴۰.
۱۷. شحاته، حسن (۱۳۷۹، ۱۹۹۸)، «تعلیم الدین بین النظریه و التطبيق»، مجله تربیت اسلامی، ترجمه اسدی.
۱۸. شریف‌زاده، بهمن (۱۳۸۶)، «آموزش دین در فاصله از پرورش دینی»، فصلنامه کتاب نقد، شماره ۴۲، ص ۱۶۹-۱۸۱.
۱۹. شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۸۰)، ویژگی‌های تعلیم و تربیت اسلامی، مجلات: مربیان، شماره ۳.
۲۰. عبدالمهی، بیژن؛ عطیه دادجوی توکلی و غلامعلی یوسلیانی (۱۳۹۳)، «شناسایی و اعتبارسنجی شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان اثربخش»، مجله نوآوری‌های آموزشی، ۱۳ (۱)، ص ۲۵-۴۸.
۲۱. عسگری، فریبا و هاجر محبوب مؤدب (۱۳۸۹)، «مقایسه ویژگی‌های تدریس اثربخش از دیدگاه مدرسین و دانشجویان علوم پزشکی گیلان»، مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، شماره اول، ص ۲۶-۳۳.
۲۲. کانت، ایمانوئل (۱۳۷۴)، تعلیم و تربیت (اندیشه‌هایی درباره آموزش و پرورش)، ترجمه غلام‌حسین شکوهی، تهران: دانشگاه تهران.
۲۳. کرمی، مرتضی؛ فرح‌بخش، کیومرث؛ عباس‌پور و غلامحسین رضایت (۱۳۹۵)، «کاوشی در عوامل اصلی تربیت اخلاقی: شناسایی ویژگی‌های اخلاقی الگو مبتنی بر بافت شناسی عمل تربیت» (مطالعه موردی بافت استادان، مربیان و مدیران آموزشی یک دانشگاه

- سازمانی)، فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال ۲۴، دوره جدید، شماره ۳۰، ص ۱۱۳-۱۳۸.
۲۴. کریمی، عبدالعظیم (۱۳۷۶)، «تربیت بیرونی مانع تربیت درونی است»، رشد معلم، شماره ۱۳۲، ص ۴۴-۴۶.
۲۵. کیومرثی، فیروز؛ کامبیز کامکاری و شهره شکرزاده (۱۳۸۸)، «ویژگی‌های مطلوب استادان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر از دیدگاه دانشجویان»، فصلنامه اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی، ۴(۳).
۲۶. لیاقتدار، محمدجواد؛ جعفر شانظری و معصومه مسلمی (۱۳۸۷)، «بررسی ویژگی‌های علمی، حرفه‌ای و شخصیتی اساتید دروس معارف اسلامی از دیدگاه دانشجویان شهر کرمان»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۷(۱۵)، ص ۵۷-۸۴.
۲۷. محسن پور، بهرام (زمستان ۱۳۸۱ و بهار ۱۳۸۲)، «نقش تربیتی معلم در فرایند تعلیم و تربیت»، فصلنامه تعلیم و تربیت، ش ۷۲ و ۷۳، ص ۸۹-۱۰۰.
۲۸. محمدی، مجید (۱۳۷۳)، آسیب‌شناسی دینی، چاپ اول؛ تهران: نشر تفکر.
۲۹. محمدی، مژگان (۱۳۸۲)، «رویکرد کلی به آسیب‌شناسی تعلیم و تربیت»، مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، ج ۱، تهران: محراب قلم.
۳۰. مطلبی فرد، علیرضا؛ نوه ابراهیم، عبدالرحیم و ابراهیم محسن‌زاده (۱۳۹۰)، «بررسی و شناسایی نشانگرهای حرفه‌ای و اخلاقی در آموزش و تدریس از نقطه نظر دانشجویان کارشناسی ارشد»، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۶(۴).
۳۱. معروفی، یحیی؛ یوسف‌زاده، محمدرضا؛ محترم قبادی و عبدالله افشار (۱۳۹۲)، «بررسی سطح توانمندی شغلی مربیان پرورشی دوره ابتدایی و راهکارهای توسعه آن»، مجله دانشور رفتار، ۲۰(۳)، ص ۱۶۳-۱۷۸.
۳۲. مقدم بدری (۱۳۶۳)، کاربرد روانشناسی در آموزشگاه، تهران: سروش.
۳۳. ملکی، حسن (۱۳۸۲)، دین و برنامه درسی، تهران: انجمن اولیا و مربیان.
۳۴. منصور، مهشید (۱۳۷۲)، مقایسه نظرات دانشجویان کارشناسی ارشد و کارشناسی رشته کتابداری دانشگاه‌های دولتی تهران در مورد یک استاد خوب دانشگاهی، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد.
۳۵. مهدوی هزاهه، منصوره؛ ملکی، حسن؛ محمود مهرمحمدی و عباس عباسپور (۱۳۹۵)، «حیات طیبه، چشم‌اندازی برای تربیت کودکان: ارائه چارچوب مفهومی برای تبیین

- ویژگی‌های معلم دوره ابتدایی»، فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال ۲۴، دوره جدید، شماره ۳۰، ص ۱۳۹-۱۶۷.
۳۶. مهram، بهروز (۱۳۸۸)، نقش مؤلفه‌های برنامه درسی در هویت دینی دانشجویان، همایش تربیت دینی در جامعه معاصر.
۳۷. میثاقیان اردکانی، ضیاء (۱۳۵۸)، تحقیقی درباره خصوصیات معلم خوب از نظر دانش‌آموزان دبستان‌ها و دبیرستان‌های شیراز و معلمین آنها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
۳۸. نساجی زواره (۱۳۸۸)، «آسیب‌شناسی تربیت دینی دانش‌آموزان»، همایش تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر، مقالات برگزیده قم، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، ص ۴۹۷-۵۲۲.
۳۹. نیکخواه، هدایت‌الله (۱۳۸۰)، سنجش دینداری جوانان و عوامل مؤثر بر آن (دانش‌آموزان سال سوم و پیش‌دانشگاهی شیراز)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی.
40. Arnona, S., and Reichelb, N., (2007), "Who is the ideal teacher? Am I? Similarity and difference in perception of students of education regarding the qualities of a good teacher and of their own qualities as teachers", *Teachers and Teaching: theory and practice*, Vol. 13, No. 5, pp. 441-464.
41. Strike, K., A, Haller, E.J. & Soltis, J.F. (2005), *The ethics of school administration*, New York and London: Teacher College.